

ни. 2000. № 3. 7. Петрухин И.Л. Суд присяжных: проблемы и перспективы // Государство и право. 2001. № 3. 8. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Кастрян М.М. Суд присяжных: проблеми та перспективи. Начальний посібник. Ужгород. 2002.

Надійшла до редколегії 10.09.05

Х.П. Ярмачі

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЛІЦІЄЮ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АДМІНІСТРАТИВНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У будь-якій правовій демократичній державі найвищу соціальну цінність становлять права і свободи людини, які закріплюються в міжнародно-правових актах та конституціях конкретних держав. Так, у ст.2 Загальної декларації прав людини проголошується: «Кожній людині надаються всі права і свободи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи посадового становища, майнового або іншого стану» [2].

В Україні права і свободи людини і громадянина закріплюються в Основному Законі держави – Конституції України. Стаття 3 Конституції України визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Саме на забезпечення і повну реалізацію цих прав має бути спрямована уся державна діяльність і насамперед діяльність у правоохоронній сфері.

На забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, запобігання правопорушенням та їх припинення спрямована адміністративно-наглядова діяльність міліції України. Здійснюючи адміністративно-наглядову діяльність, працівники міліції з метою виконання завдань, визначених ст.2 Закону України «Про міліцію» [3], уповноважені застосовувати широкий комплекс адміністративно-правових заходів (адміністративно-запобіжні, адміністративного припинення та адміністративні стягнення). В той же час, при застосуванні заходів адміністративного примусу під час здійснення адміністративно-наглядової діяльності мають місце випадки порушення працівниками міліції прав і свобод громадян, законності, що є неприпустимим у демократичній правовій державі.

Численні порушення прав людини працівниками міліції призвели до формування в суспільній свідомості стійкого міфу про те, що працівник міліції – це неодмінно порушник прав людини. З одного боку, це не зовсім так – вочевидь, не всі працівники міліції порушують права людини. З іншого боку, не враховується такий важливий напрямок діяльності міліції, як захист інтересів громадян. Працівник міліції перший встає на захист людей у випадку зазіхань на їх життя, здоров'я, права і свободи, власність тощо. І в цьому сенсі в нього влади більше, ніж у всіх правоохоронних органів, разом узятих. Зіштовхнувшись з правопорушенням, працівник міліції вирішує: який склад правопорушення є в діях або бездіяльності особи, які предмети матеріального світу є речовими доказами, затримати чи відпустити правопорушника, обмежившись усним зауваженням.

Парадокс полягає в тому, що саме людина в охороні громадського порядку, забезпеченні громадської безпеки та боротьбі зі злочинністю повинна бути в центрі правоохоронної діяльності, що включає підтримання громадського порядку та безпеки, профілактику правопорушень, надання допомоги тому, хто з тих чи інших причин виявився в небезпечному для життя стані, участь у соціальному обслуговуванні населення. Вперше в українській історії держава взяла на себе обов'язок утвердження і забезпечення прав людини. Права і свободи людини визнані невідчужуваними і непорушними (ст.21 Конституції України). В Україні гарантуються права і свободи людини відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору. Основним міжнародним документом у сфері прав людини стала Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. Вона дотепер визначає суспільний прогрес держав і народів в галузі прав людини. Ідеї Загальної декларації лежать в основі більшості міжнародних актів про права людини, вони увійшли складовою частиною конституцій багатьох країн, у тому числі України. Декларація служить критерієм того, як у тій чи іншій державі поважають і дотримуються права людини.

Працівники міліції повинні забезпечувати права людини відповідно до міжнародних стандартів і національного законодавства. Стаття 29 Загальної декларації прав людини допускає піддавати людину обмеженням, встановленим законом, винятково з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі та громадського порядку. Отже, міліція (поліція) у демократичній державі покликана захищати права і свободи людини, підтримувати громадський порядок за допомогою законних, гуманних і справедливих методів.

Правові засади діяльності міліції щодо забезпечення і захисту прав людини викладені в Конституції України, Законі України «Про міліцію», інших нормативно-правових актах, а також у загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, міжнародних договорах, які Україна зобов'язалась дотримуватися. У цьому зв'язку вважаємо за необхідне зазначити, що Конституція України не містить згадування про органи внутрішніх справ чи про міліцію, однак:

- 1) закріплює права і свободи людини і громадянина, які органи внутрішніх справ зобов'язані забезпечувати і захищати в межах, встановлених законом;

- 2) визначає обмеження прав і свобод (частина 2 статті 64 Конституції України).

Припустимими визнаються дії, що порушують права людини, але тільки ті, які спрямовані на захист основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони і безпеки країни. Обмеження прав і свобод можуть здійснюватися винятково в тій мірі, у який це необхідно в демократичному суспільстві, і не інакше, як у випадках і формах, спеціально передбачених законом.

Працівник міліції у всіх випадках обмеження прав і свобод людини зобов'язаний роз'яснити людині підстави і привід такого обмеження, а також права і обов'язки особи, що виникають у зв'язку з її затриманням. При виконанні адміністративно-наглядової діяльності з охорони прав і свобод людини і громадянина, забезпечення безпеки працівники міліції керуються законами та іншими нормативними актами, міжнародними договорами України. При цьому потрібно пам'ятати, що положення підзаконних актів не мають пріоритетного значення стосовно Конституції і законів України.

Обов'язок міліції визнавати, дотримувати і захищати права людини закріплений в ст. 5 Закону України «Про міліцію». Забезпечення прав людини працівниками міліції здійснюється за допомогою виконання покладених на них завдань: забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорони і забезпечення громадського порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захисту власності від злочинних посягань; виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень; участі у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків. При цьому діяльність міліції будується відповідно до принципів законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями і населенням, гласності (ст. 3 Закону України «Про міліцію»).

Міліція захищає права і свободи людини і громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також інших обставин.

Міліція надає можливість затриманим особам реалізувати встановлене законом право захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Негайно, але не пізніше як через дві години після затримання або арешту (взяття під варту) міліція повідомляє про їх місцеперебування родичам та у разі заяви усної або письмової вимоги – захиснику, а також адміністрації за місцем роботи чи навчання. У випадках заяви затриманими або заарештованими (взятими під варту) особами усної або письмової вимоги про залучення захисника працівники міліції не мають права вимагати від них надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника. Про вимогу залучити захисника або відмову у залученні захисника у протоколі затримання або постанові про арешт (взяття під варту) робиться відповідний запис, який скріплюється підписом затриманої або заарештованої (взятої під варту) особи.

Особам при затриманні або арешті (взятті під варту) працівниками міліції повідомляються підстави та мотиви такого затримання або арешту (взяття під варту), роз'яснюється право їх оскарження в суді; надаються усно роз'яснення частини першої ст.63 Конституції – права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника (ст.5 Закону України «Про міліцію»).

На жаль, серед працівників міліції існує думка про права людини, як про перешкоду, що створюється державою, адвокатами, недержавними правозахисними організаціями в справі забезпечення безпеки громадян, захисту їх прав і свобод, боротьби зі злочинністю. Але це не так. По-перше, порушення прав людини об'єктивно не підтримує громадський порядок та громадську безпеку, а, навпаки, підриває їх. По-друге, працівники міліції, що порушують права людини, зазіхають як на людську гідність, так і на закон. По-третє, зневажливе ставлення до прав людини руйнує громадську довіру до міліції і у цілому до держави. По-четверте, порушення прав людини на стадії складання протоколу про адміністративне правопорушення створюють серйозні проблеми при розгляді справи про адміністративне правопорушення. По-п'яте, орган або служба міліції, що припускають порушення прав людини, створюють навколо себе бар'єри, що ведуть до ізолювання їх від суспільства. У таких випадках громадяни не довіряють міліції, остерігаються будь-яких працівників міліції; намагаються уникнути контакту, не йдуть на співробітництво, що безпосередньо перешкоджає діяльності міліції. По-шосте, розповсюдження практики порушень прав людини призводить до підміни законності доцільністю, професійної деформації правової свідомості працівників. По-сьоме, незаконні дії міліції піддаються критиці з боку засобів масової інформації, міжнародної спільноти; у деяких випадках призводять до політичного тиску на уряд.

Повага міліції до прав людини реально підвищує ефективність правоохоронної діяльності, в тому числі й адміністративно-наглядової. Без додаткових матеріальних витрат, організаційного реформування і кадрових змін можна значно додати в роботі, коли:

- між міліцією та населенням виникає довіра і співробітництво;
- створюється реальна можливість мирного розв'язання конфліктів;
- міліція розглядається більшістю населення як частина суспільства, що виконує важливі соціальні функції;
- соціальне обслуговування громадян, надання їм допомоги збільшує довіру населення до міліції;
- приклади поваги і дотримання прав людини міліцією не залишаються непомітними, їм наслідують державні органи, органи місцевого самоврядування, адміністрації підприємств, установ, організацій і громадяни;
- тісне співробітництво міліції з громадськістю поліпшує роботу з попередження правопорушень, сприяє розкриттю злочинів.

Юридично коректна поведінка міліції відносно прав громадян викликає підтримку засобів масової інформації, міжнародної спільноти, органів державної влади і місцевого самоврядування, що підвищує авторитет міліції і повагу до неї.

Значну увагу забезпеченню конституційних прав і свобод людини та громадянина в діяльності міліції приділяє останнім часом МВС України. На виконання вимог Президента України, Закону України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [4], з метою підвищення ефективності участі громадськості в здійсненні контролю за дотриманням законності, створення умов

для демократизації та прозорості в діяльності органів внутрішніх справ, попередження і недопущення порушень конституційних прав і свобод людини та громадянина, захисту їх законних інтересів, а також активізації участі України в процесах європейської інтеграції Міністром внутрішніх справ України 8 липня 2005 року видано наказ № 536 «Про створення постійно діючих мобільних груп з моніторингу дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ та затвердження положення про ці групи» [5]. Цим наказом передбачено створити на базі навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ постійно діючі мобільні групи з моніторингу дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ (далі – мобільні групи) з розрахунку по одній групі на закріплену область чи залізницю. До складу мобільних груп включаються фахівці з числа працівників постійного складу навчальних закладів, які мають досвід практичної та наукової роботи у сфері дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина, захисті їх законних інтересів. Очолюють створені мобільні групи помічники Міністра (представники у ГУМВС, УМВС, УМВСТ), які забезпечують:

- залучення до роботи кожної з них по два представники громадських організацій правозахисної спрямованості, зареєстрованих у встановленому порядку;

- безумовне виконання законодавчих та нормативно-правових актів МВС України з питань дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина;

- законність дій членів мобільних груп, нерозголошення отриманих під час моніторингу відомостей, що становлять таємницю слідства;

- проведення службових розслідувань за виявленими фактами порушень конституційних прав і свобод людини і громадянина, усунення причин та умов, що їм сприяли.

На основі аналізу даних про оперативно-службову діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України помічники Міністра визначають необхідність проведення моніторингу дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в діяльності відповідних органів і підрозділів, погоджуючи терміни їх проведення з ректорами вищих навчальних закладів МВС України, організовують проведення моніторингу, опрацювання та аналіз його результатів, службових розслідувань за виявленими порушеннями, відповідне реагування та своєчасне, повне і достовірне інформування керівництва МВС України.

За результатами моніторингу та аналізу виявлених порушень ректори відомчих інститутів організовують розроблення: науково-обґрунтованих методичних рекомендацій для практичних органів і підрозділів внутрішніх справ з питань недопущення порушень законності та конституційних прав і свобод людини і громадянина в їх діяльності; пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинного законодавства, що регулює відносини у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина, громадського порядку та громадської безпеки.

На виконання наказу МВС України № 536 від 8 липня 2005 р. 2005 р. ректором Одеського юридичного інституту Національного університету внутрішніх справ 29 липня 2005 р. видано наказ № 209 «Про створення постійно діючих мобільних груп з моніторингу дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ Одеської та Вінницької областей, лінійного управління на Одеський залізниця». Відповідно до наказу створено 3 мобільні групи, а також науково-методичний та аналітичний центр для розробки методики організації і проведення моніторингу, узагальнення результатів діяльності мобільних груп, розробки методичних рекомендацій та пропозицій щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина під час виконання працівниками міліції своїх завдань і функцій. До складу мобільних груп увійшли провідні науковці інституту, які мають значний досвід роботи в практичних органах внутрішніх справ.

Наразі науково-методичним та аналітичним центром інституту розроблено методичні рекомендації з організації та проведення моніторингу; вивчення та аналізу адміністративних та кримінальних справ, справ про притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників міліції за порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина; умов утримання затриманих та взятих під варту осіб.

З метою виявлення умов та причин порушень прав і свобод громадян в діяльності міліції, в тому числі і адміністративно-наглядовій, вжиття заходів щодо їх усунення, розроблено анкети для опитування населення, представників громадських організацій та працівників міліції, методичні рекомендації по здійсненню моніторингу та план проведення засідання фокус-групи по темі «Громадський контроль за діяльністю міліції».

Зразки розроблених документів та матеріалів надіслано представникам міністра в УМВС України в Одеській та Вінницькій областях, Управління МВС України на транспорті для ознайомлення та визначення служб і органів, що підлягають моніторингу.

Чітке виконання вимог Наказу МВС України № 536 від 8 липня 2005 р. членами мобільних груп, науково-методичного та аналітичного центру Одеського юридичного інституту ХНУВС, інших вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України дозволить виявити більшість причин та умов порушень прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ, в тому числі і в адміністративно-наглядовій діяльності міліції, розробити комплекс заходів щодо їх усунення для використання в практичній діяльності служб та підрозділів міліції.

Список літератури: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141. 2. Загальна декларація прав людини: Прийнята резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. 2-е вид. К., 1992. 3. Про міліцію: Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 4. Ст. 20. 4. Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 46. Ст. 366. 5. Про ство-

рення постійно діючих мобільних груп з моніторингу дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ та за-твердження положення про ці групи: Наказ МВС України від 8 липня 2005 р. № 536.

Надійшла до редколегії 02.10.05

О.А. Присяжнюк

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННО-ЦИФРОВОГО ПІДПISY: СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Електронний документообіг є невід'ємною частиною життя сучасного суспільства¹. Подібно будь-яким документам, що мають традиційну форму, електронні документи також мають характерні реквізити. До їх числа належить і електронний цифровий підпис, що підтверджує дійсність документа і його приналежність конкретному авторові.

Як відзначає, Д. Коз'є, електронний обмін даними у приватних комп'ютерних мережах уперше почався в 60-х рр. XX ст. У цей час європейські й американські банки почали успішно використовувати системи електронного переказу грошей (electronic funds transfer) по виділених комп'ютерних мережах, закритих від стороннього доступу [2, с.1].

Сама ж ідея електронно-цифрового підпису, як засобу підтвердження дійсності й авторства документа в електронній формі, вперше була сформульована в загальному вигляді у 1976 р. двома американськими математиками У.Диффі й М. Хелманом, фахівцями Стенфордського університету. Роком пізніше, в 1977 р., у Масачусетському технологічному інституті був розроблений перший алгоритм накладення цифрового підпису – RSA (названий так за першими літерами прізвищ розробників: Rivest, Shamir, Alderman) [1, с.42].

За кордоном питання застосування електронно-цифрового підпису стали актуальними на початку 80-х рр. XX ст. у зв'язку з масовим поширенням глобальної комп'ютерної мережі «Internet». У цей час у США й Західній Європі було зроблено перші кроки, спрямовані

і на правове регулювання процесу застосування електронно-цифрового підпису в ході електронного документообігу.

У сучасній юридичній літературі зазначається, що прийняття у 1987 р. «Уніфікованих правил поведінки для обміну торговельними даними по телезв'язку» Міжнародною торговельною палатою було першим етапом у розвитку законодавства про електронно-цифровий підпис [1, с.65-66].

Можливість використання в електронному документообігу електронно-цифрового підпису актуалізувала питання про необхідність правового регулювання його застосування.

¹ У п. 1 Дослідження щодо посвідчення дійсності зовнішньоторговельних документів засобами крім підпису, проведеного Європейською економічною комісією ООН у березні 1979 р. (Рекомендація №14), уже вказувалося на те, що...«у світі усе більше закріплюється тенденція, яка полягає у відході від письмових документів до електронних або інших автоматичних засобів передачі інформації, що підлягає обміну» [1, с.65-66].